

Participatieland

Jan van Zanen

Dingen voor elkaar krijgen, ideeën en energie van mensen verbinden, dat is mijn drijfveer om in het publieke domein te werken. Zowel lokaal als internationaal. Mijn internationale ervaringen zitten vooral in de economische en maatschappelijke netwerken en het contact met de verschillende bevolkingsgroepen in de gemeente. Zo was ik als burgemeester in Amstelveen betrokken bij onder andere de Japanse en Indiase gemeenschap, een grote groep bewoners in deze gemeente. Daar heb ik van dichtbij gezien hoe bij de zeebeving in Sendai in 2011 de Japanse gemeenschap in actie kwam en hoe een enorm Diwali-festival min of meer spontaan van de grond kwam. Los van allerlei internationale contacten in de wetenschappelijke wereld, de buitenlandse studenten en via het bedrijfsleven in stad en regio heeft bijvoorbeeld de Grand Départ van de Tour de France in 2015 geleid tot meer contacten en samenwerking met Frankrijk. In mijn rol als burgemeester van Utrecht en daarvoor in Amstelveen heb ik contacten onderhouden met Vlaanderen en België – recentelijk nog waren het klokkenluidersgilde van Utrecht en Roeselare bij elkaar op bezoek – maar minder intensief dan je zou verwachten. Mijn collega's in Rotterdam en Eindhoven hebben vanzelfsprekend wel intensieve contacten in België door de havens en de samenwerking van Eindhoven met Leuven.

In dit artikel richt ik me op de ontwikkeling van de gezamenlijke verantwoordelijkheden van inwoners en overheid.

Samenwerking VNG en VVSG

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Vlaamse Vereniging van Steden en Gemeenten (VVSG) zien en spreken elkaar op diverse momenten. Met name op het niveau van directie en medewerkers worden die contacten gelegd. De vraagstukken waar de VNG voor staat, zijn vaak dezelfde als bij de VVSG. Hoe betrek je de leden bij de vereniging, hoe zorg je voor een effectieve belangenbehartiging en hoe zorg je voor een goede dienstverlening? We zien wel dat het speelveld in Vlaanderen anders is dan in Nederland. Door het federale systeem moet de VVSG op zowel het Vlaamse niveau acteren als op het niveau van de federale overheid. Dat vraagt van de vereniging nog meer flexibiliteit om te bewegen tussen de verschillende schalen.

Nieuw Elan in Stad

Bij mijn aantreden in Utrecht als burgemeester viel me op hoe een jonge generatie actief was geworden in het vrijwil-

ligerswerk in de stad. Veel studenten en jonge mensen die iets willen bijdragen aan hun stad. In mijn periode als wethouder had ik dat toch echt anders ervaren. We zien dat mensen meer betrokken zijn bij de eigen buurt en daar meer verantwoordelijkheid voor willen nemen.

In het huidige debat noemen we dat de participatiesamenleving, voor mij een thema met twee gezichten. Aan de ene kant biedt het een kansrijke toekomst voor het nieuwe lokale bestuur, met een nieuw elan. Een overheid die ruimte geeft aan initiatieven en als het ware de sleutels van de stad aan de burgers geeft. Aan de andere kant moeten we aandacht houden voor die mensen en plekken waar het niet vanzelf gaat. Voor inwoners die niet meekomen in het digitale tijdperk, voor buurten met minder organisatievermogen, voor mensen die niet hun weg kunnen vinden in de ingewikkelde systemen van de moderne maatschappij. Uiteindelijk gaat het om de vraag wie waarvoor verantwoordelijk is, en wie die verantwoordelijkheid ook daadwerkelijk neemt.

Bij mijn aantreden in Utrecht als burgemeester werd ik ook getroffen door het nieuwe elan in de stad en de wijze waarop inwoners een bijdrage leveren aan de stad. Niet alleen in het klassieke verenigingsverband, maar juist in nieuwe verbanden, nieuwe groepen die zich voor de stad inzetten. Zoals de vele studenten die op allerlei manieren hun steentje bijdragen. En de poortpoetsers, een buurtgroep in de Poortstraat in Utrecht, waar de gemiddelde leeftijd een stuk lager lag dan ik had verwacht.

In gesprekken met mijn collega's uit andere gemeenten zag en hoorde ik veel

goede voorbeelden. Een aardig voorbeeld van participatieve successen in Leiden is die van het Singelpark aldaar waar een groep inwoners de leiding heeft genomen om van de singels in Leiden het mooiste en langste stadspark van Nederland te maken. Waar het onder leiding van de gemeente jaren zou kunnen duren voordat dit initiatief van start kan gaan, is het als burgerproject gelukt om het niet alleen sneller te doen dan gemeenten, maar ook goedkoper. Zo is er ongeveer 2,5 miljoen euro bespaard. Mijn advies is: wil je een burgerinitiatief laten slagen, houd het dan van de inwoners. Een goed voorbeeld van burgerparticipatie in Utrecht zijn de stads-gesprekken. Denk aan het traject 'Utrecht maken we samen'. Hier hebben we 800 fietsers gevraagd om mee te denken over slecht afgestelde verkeerslichten waarbij het instellen van een groene golf de uitkomst was. In een ander project hebben 400 Utrechters een agenda opgesteld waarbij initiatieven worden ondersteund door de gemeente: dagbesteding van ouderen, beheerde sportaccommodaties.

Voorbeelden als deze illustreren de veranderende relatie tussen overheid en inwoners. Het gaat niet alleen om het opvangen van bezuinigingen, maar om samen de wijk, buurt of stad mooier te maken. In alle drie de voorbeelden is de overheid niet weg. De gemeente doet juist mee, geeft aandacht, maakt mogelijk of biedt rugdekking. De verantwoordelijkheid die inwoners hierbij zelf nemen, moet gespiegeld worden door een gemeente die ruimte geeft. Het is een grote uitdaging voor bestuurders en volksvertegenwoordigers om de samenleving daadwerkelijk de ruimte te bieden om het zelf te doen.

Gemeentelijke besturen en organisaties zijn vaak niet goed in het loslaten van ‘hun’ thema’s. De juiste balans vinden tussen het algemeen belang bewaken en zo nodig bijstellen; het algemeen belang bezien in relatie tot het microbelang van de straat, het hofje of de buurt. Daar zie ik een belangrijke rol voor de overheid. Daarbij moet je de mobilisatiekracht van de samenleving niet onderschatten en eigenlijk zien te benutten.

Ook internationaal zien we verschillen. Vergelijkend onderzoek van het CBS en Gerritsen laat een verschil van participatie zien tussen Nederland, Vlaanderen en de Duitse grensstreek. Nederlanders hebben aanmerkelijk meer vertrouwen en doen vaker mee met de samenleving dan Belgen en Duitsers (CBS, 2015). Volgens Gerritsen (2014) zou een verschil in cultuur kunnen verklaren waarom de burgerparticipatie in Nederland hoger is dan in ons buurland. Zo zouden de Vlamingen masculiener zijn dan Nederlanders. Het verschil uit zich onder andere in een hogere prestatiegerichtheid van de Vlaming tegenover de Nederlander. In feminiene culturen is zorg voor anderen erg belangrijk. In Nederland zie je dat terugkomen in het belang van mantelzorg, vrijwilligerswerk en de participatiemaatschappij.

In het verleden heb ik de participatie wel eens vergeleken met Google Maps. Burgers nemen zelf plaats achter het stuur. Vaak vinden ze de weg, maar als ze er zelf niet uitkomen, kunnen ze bestuurders om hulp vragen en begeleiden we hen naar hun bestemming. Een aantal recente wetenschappelijke rapporten hebben aspecten hiervan belicht. De Neder-

landse Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) waarschuwde nog maar kortgeleden voor het overschatten door de overheid van de zelfredzaamheid van burgers. De overheid kan er niet zomaar van uitgaan dat alle inwoners op een rationele wijze met informatie omgaan en daaruit de beste keuze maken. We moeten meer aandacht besteden aan wat de WRR het ‘doenvermogen’ noemt. En ook het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) waarschuwde voor het maar al te gemakkelijk aannemen dat iedereen mee kan doen. Een groep, misschien zelfs een grote groep, kan niet vanzelf meekomen. Denk aan mensen met bijvoorbeeld psychiatrische problemen, armoede of ziekte. Die waarschuwing klinkt ook door in de toekomstverkenning 2050 die het SCP onlangs maakte. Het SCP ziet nieuwe scheidslijnen opdoemen en achterblijvers die niet mee kunnen komen. Naarmate de samenleving veeleisender wordt, komt de lat van zelfredzaamheid steeds hoger te liggen.

Dat heeft als risico dat die lat voor een groeiende groep mensen buiten bereik komt te liggen. Deze achterblijvers zijn mensen met minder sociale en digitale vaardigheden. Er is een reële kans dat de nieuwe vormen van solidariteit de nieuwe scheidslijnen niet overbruggen. Kansrijken kunnen solidariteit binnen de eigen kring organiseren, maar kansarmen kunnen dat niet. In de toekomst zal hier een rol liggen die gemeenten moeten pakken. Bovendien zijn er mensen die vinden dat ze al genoeg tijd aan werk besteden en niet ook nog eens tijd hebben voor participatie. Mensen moeten al genoeg. Niet voor iedereen ligt de participatielat even

hoog. Maar wat vraagt dat van bestuurders? Moeten we wel willen dat iedereen meedoet? En is participatie het doel of het middel voor een inclusieve samenleving? Het vereist een open, waarderende en helpende houding zodat de achterblijvers kunnen meekomen.

Het verschil tussen plekken en groepen met organisatievermogen en plekken en groepen die niet meekomen, vraagt om een adaptieve overheid. Het vraagt om een overheid die meebeweegt en de samenleving daadwerkelijk ruimte geeft voor zelfbeschikking. Een overheid die haar thema's kan loslaten, die steunt waar het moet en die de juiste balans kan vinden tussen belangen bewaken en zo nodig bijstellen, tussen mensen in hun kracht zetten en een vangnet bieden. Die geza-

menlijke zoektocht motiveert mij, daar wil ik graag het beste van maken en waar het kan actief aan bijdragen.

Bibliografie

- CBS (2015). Participatie en vertrouwen: België, Duitsland en Nederland in vergelijkend perspectief. *Bevolkingstrends*, 2015 (4). <http://stedenbeleid.vlaanderen.be/de-toekomst-van-brugge-zorgt-voor-mentaliteitswijziging-bij-burgers-%C3%A9n-administratie>.
- Gerritsen, M. (2014). Vlaanderen en Nederland: één taal, twee culturen. *Neerlandia, Nederlands-Vlaams Tijdschrift voor Taal, Cultuur en Maatschappij*, 118(1), 26-30.